

R.Şirinova. Ədudəddin əl-İcinin “Ədəb əl - bəhs” əsərinə Azərbaycanlı alimlərinin şərhləri // Əlyazmalar yanmır, 2020, № 1 (10), s. 86-90.

UOT: 61:615:616-08

Rübabə Şirinova

*fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu,
Bakı ş. İstiqlaliyyət küç.26.
e-mail: rubaba.sirinova@mail.ru*

ƏDUDƏDDİN ƏL - İCİNİN “ƏDƏB ƏL - BƏHS” ƏSƏRİNƏ AZƏRBAYCANLI ALİMLƏRİNİN ŞƏRHLƏRİ

Xülasə

Orta əsrlərdə yaşamış Əhməd əl-İci əş-Şirazi kəlam, üsul və dil alimi olub, 680/1281-ci ildə Şiraz yaxınlığındakı İciddə anadan olmuşdur. O, yüksək biliyə malik olmuş və bir çox əsərlər yazmışdır: “ər-Risalə əl-adudiyə fi əl-vadiyə”, “əl-Muvaqif fi elm əl-kəlam”, “Risalə fi elm əl-əxlaq”, “Təliqat litəfsir əl-Curcani lil-Muvaqif fi elm əl-kəlam”, “Ədəb bəhs əl-Adudiyə” və s. Həffiz Şirazi yazdığı “Həffiz divanı”nda onu fars bölgəsinin beş önəmli şəxsiyyətlərindən biri “bilgi ölkəsinin padşahlar padşahı” adlandırmışdır. Ədudəddin əl-İcinin yazdığı “Ədəb əl-Bəhs” əsərinə onlarla şərhlər, haşiyələr və təliqlər yazılmışdır. Azərbaycanlı alimlərdən, Məhəmməd Hənəfi Qarabaği Təbrizi (942/1535), Məhyəddin Məhəmməd bin Məhəmməd bin Məhəmməd əl-Bərdəi ət-Təbrizi əl-Hənəfi şərh (927/1521), Mir Əbi-l-Fəth Ərdəbili isə (875/1470) haşiyə yazmışdılar.

Açar sözlər: kəlam, elm, mədrəsə, şərh, haşiyə

Giriş

Orta əsrdə yaşamış kəlam, üsul və dil alimi Abdurrəhman bin Əhməd bin Abdulğaffar bin Əhməd əl-İci əş-Şirazi əş-Şafiiinin həyatı, yaradıcılığı və əsərləri haqqında ilkin olaraq məlumat verir və onun “Ədəb əl-bəhs” əsərinin dünya kitabxana və muzeylərində, həmçinin AMEA Əlyazmalar İnstitutunda, saxlanan nüsxələri haqqında məlumat vermişik. Həmçinin bu əsərə şərh və haşiyə yazan Azərbaycanlı alimlərdən; Məhəmməd Hənəfi Qarabaği Təbrizi (942/1535), Məhyəddin Məhəmməd bin Məhəmməd bin Məhəmməd əl-Bərdəi ət-Təbrizi əl-Hənəfi (927/1521), Mir Əbi-l-Fəth Ərdəbilinin (875/1470) həyat və yaradıcılıqlarından, onların yazdıqları şərh, haşiyələrin dünya kitabxana, muzey, əlyazmalar xəzinəsində və AMEA Əlyazmalar İnstitutunda mühafizə olunan nüsxələrindən söhbət açmışıq.

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Əlyazmalar İnstitutunda Şərqdə və dünyada böyük şöhrət tapmış azərbaycanlı alimlərdən İbrahim əl-Ərəşi əş-Şəkəvi, Əhməd Təbrizi, Vahid Təbrizi, Cəlaləddin Məhəmməd bin Əbdürəhman əl-Qəzvini, Hənəfi Məhəmməd əl-Qarabaği ət-Təbrizi, Hüseyn əl-Ərdəbili əl-Xalxali, Cəmaləddin Ərdəbili, Şihabəddin Sührəverdi, Müniəddin Əbu Nasr Əhməd bin Əbdürrəzzaq ət-Təntərani əl-Maraği, Nəcməddin Qəzvini, Yusif Muskuri Şirvani, İsa Məğribi Təbrizinin son dərəcə dəyərli olan yüzlərlə əlyazma əsərləri mühafizə olunur. Bu mütəfəkkirlərin əsərləri poetikaya, dilçiliyə, fəlsəfəyə, məntiqə, tarixə, riyaziyyata, astronomiyaya, islamşünaslığa və başqa elm sahələrinə aiddir.

Orta əsrlərdə yaşamış Abdurrəhman bin Əhməd bin Abdulğaffar bin Əhməd əl-İci əş-Şirazi əş-Şafii kəlam, üsul və dil alimi olub, 680/1281-ci ildə Şiraz yaxınlığındakı İciddə anadan olmuşdur. O, ilk təhsilini İciddə aldıqdan əvvəl Şiraza, sonra isə Elxanilərin yeni qurduqları başşəhər olan Sultaniyyəyə getmişdir. Olcayti Xan dövründə (1304-1316) Sultaniyədə mədrəsələrində müdərrişlik etmişdir. Olcayti Xanın vəfatından sonra, yerinə keçən oğlu Əbu Səid Baha-dır Xan Ədudəddin əl-İcini qazi təyin etmişdir. Ədudəddin əl-İci 727/1327-ci ildə Şiraza qayıdaraq burada qazilik etmiş və 736/1335-ci ildə Elxani hakimiyyətinin sona yetməsinə baxmayaraq o, yenə qazi təyin olunmuşdur.

Mənbələrin yazdığına görə o, Hafiz Şirazi ilə görüşür.

Hafiz Şirazi yazdığı "Hafiz divanı"nda onu fars bölgəsinin beş önəmli şəxsiyyətlərindən biri "bilgi ölkəsinin padşahlar padşahı" adlandırmışdır. 754/1353-cü ildə Şirazdan vətəninə qayıdan İci, bir il sonra bilinməyən səbəbdən tutularaq Dirəymiyanda həbs edilir və orda da vəfat edir [1, V, s.921-925; 2, s.186].

Ədudəddin əl-İci bir çox əsərlər yazmışdır: "ər-Risələ əl-adudiyyə fi əl-vadiyə", "əl-Fəvaid əl-ğiyasiyyə fi əl-məniba əl-bəyan", "Şərh mintah əs-sual və əl-əməl fi elmi əl-sual və əl-cəddəl", "əl-Muvaqif fi elm əl-kəlam", "Risələ fi elm əl-əxlaq", "Təliqat litəfsir əl-Curcani lil-Muvaqif fi elm əl-kəlam", "Ədəb bəhs əl-Adudiyyə" və s. [3, II.s.76].

Ədudəddin əl-İcinin polemikanın aparılması üsullarına həsr edilmiş "Ədəb əl-Bəhs" əsəri bibliografik mənbələrdə "əl-Adabul ədudiyyə", "ər-Risələ əl-Adudiyyə", "ər-Risələ fi ədəb əl-Bəhs", "Risələ əl-Munazara və əl-Xilaf", "Adabul bəhs əl-adudiyyə" [3, II. s.76;4.I. s.54; 5, III.s.135] adları ilə verilmişdir. Mədrəsələrdə illərlə tədris olunub əzbərlədilən bu əsərə onlarla şərhələr, haşiyələr və təliqlər yazılmışdır. Bunlardan əs-Seyyid əş-Şərif Əli bin Məhəmməd əl-Curcani (740-816/1339-1413), Usaməddin Əbulxeyr Əhməd bin Mustafa bin Taşköprüzadə (901-968/1494-1560), əs-Suğuri Əbu əl-Hac Abdurrəhman, Mövlanə Şah Hüseyn, İbrahim Məhəmməd əl-Əsfərani, Mövlanə Əməd Cindi, əl-Fazil Əbdül əl-Əli İbn Məhəmməd əl-Bərcəndi, Məhəmməd Baqir [4, I. s.90-91; 6, I.s.41] və s. misal göstərmək olar. "Ədəb əl-Bəhs" əsəri azərbaycanlı alimlərin də diqqətini cəlb etmiş, onlardan Məhəmməd Hənəfi Qarabaği Təbrizi (942/1535), Məhyəddin Məhəmməd bin Məhəmməd bin Məhəmməd əl-Bərdəi ət-Təbrizi əl-Hənəfi (927/1521) şərh, Mir Əbi-l-Fəth Ərdəbili Mir Əbilfəth Məhəmməd bin Əmin Əl-Səidi Əl-Ərdəbili (875/1470) isə haşiyə yazmışlar.

"Ədəb əl-Bəhs" əsəri XX əsrin əvvəllərinə qədər təkcə Azərbaycanda deyil, eyni zamanda Yaxın Şərqi bir sıra ölkələrində də tədris olunmuşdur. Bu abidənin dünyanın bir çox kitabxana, muzey və əlyazmalar xəzinələrində onlarla nüsxələri qorunub saxlanır. Həmçinin əsərin XVII- XVIII əsrlərdə köçürülmüş 20 yaxın əlyazma [4, I. s.54-58] və bir əski çap [7, III. s.126] nüsxələri AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunun xəzinəsində mühafizə olunur.

Orta əsrlərdə yaşamış Azərbaycanlı alimlər orijinal əsərlər yazmaqla yanaşı, şərhçiliklə də məşğul olmuşlar. İlk baxışda şərhçilik elmin məhdud bir sahəsi, qeyri- müstəqil elmi fəaliyyəti kimi başa düşülə bilər. Lakin bu məsələnin yalnız zahiri tərəfidir. Klassik ərəb filologiyasının şah əsərləri ərəblərin əksəriyyətinin özləri üçün belə məhz şərhələr vasitəsilə oxunaqlı olmuş, oxucu kütləsi içərisində yayıla bilmişdir.

Ədudəddin əl-İcinin yazdığı "Ədəb əl-Bəhs" əsərinə şərh yazan alimlərdən biri də Məhyəddin Məhəmməd bin Məhəmməd bin Məhəmməd əl-Bərdəi ət-Təbrizi əl-Hənəfidir (927/1521). Məhəmməd əl-Bərdəi ət-Təbrizi fəzilət sahibi, gözəl əxlaqlı, lütfkar, təvazökar bir şəxs idi. Alim ailəsində böyümüş, mənsub olduğu ailədə alimlər yetişmişdir. İlk təhsilini atasından aldıqdan sonra, Şiraza getmiş və bu şəhərin alimlərinin yanında müxtəlif elm sahələrinə aid biliklərə yiyələnmişdir [3, III.s.676]. Şirazda təhsilini tamamladıqdan sonra Anadoluya getmiş və Bursa şəhərində Əhməd paşa mədrəsəsinin müdərrişi olmuşdur. Bir müddət sultan Yavuz I Səlimin (1512-1520) əmri ilə İstanbulda saray məmurlarının təlimi ilə məşğul olan Bərdəi, Ədirnəyə köçmüş və buradakı mədrəsələrdə dərs demişdir. Ərəb və fars dillərində təfsir, ərəb dili, fiqh üsulu kimi elm sahələrinə dair bir sıra əsərlər yazmışdır. Yazdığı bir qəsidə Yavuz

Səlimin o dərəcədə xoşuna gəlmişdi ki, özü də şair olan sultan mükafat olaraq ona 300 qızıl əşrəfi, bir samur kürk və hər üç ayda bir 80 aqça ülfə bağışlamışdır. Qazi Beydavinin “Ənvar ət-Tənzil” və “Əsrar ət -Təvil” adlı Quran təfsirinə, Ədudəddin əl-İcinin “Adab əl-Bəhs”inin və [8; 6,I.s.41] Seyyid Şərif Cürcaninin “Təcrid”inin şərhlərinə haşiyələr yazmışdır.

Əhməd Ədnirəvi onun gözəl xətti olduğunu, fəzilətli, xoş söhbətli, təmiz əqidəli və əxlaq sahibli insan olduğunu yazır. Mövlana Məhyəddin Bərdəi 927/1521-ci ildə Ədirnədə vəfat etmişdir. Onun övladlarından Bərdəizadə ləqəbi ilə məşur olan Şəmsəddin Həmdi məşhur şair olub, farsca çox gözəl şeirlər qələmə almışdır. Muhyəddin Bərdəinin “Haşiyə ələ şərhi İsağoci lil-Kati” adlı əsərinin nüsxələri İstanbulun Köprülü yazma əsərlər kitabxanası və Konya Yusifağa kitabxanasında, “Haşiyə ələ şərhi Adabil-Bəhs lil-İci”, “Risalətil-Kəlamıyyə” və “Şərhul-Adabul Ədudıyyə”adlı əsərləri isə İstanbulun Köprülü yazma əsərlər kitabxanasında mühafizə olunur [8; 9,II.s.229]

Orta əsrlərdə yaşamış Azərbaycanlı filosofu, ilahiyyatçısı və mütəfəkkiri olmuş Mövlana Məhyəddin Məhəmməd Qarabaği, Qanuni Sultan Süleyman xan dövrünün məşhur alimlərinəndən olub, Qarabağda anadan olmuşdur [10,V.s.3621]. İlk təhsilini Qarabağda aldıqdan sonra, təhsilini İranda davam etdirmişdir. Təhsilini İranda tamamladıqdan sonra Dərsədətə (İstanbul) gedərək, Seyyid Əlizadəyə müavin, daha sonra isə İznikdə müdərriyyə təyin olunmuş və 942/1535-ci ildə elə orada da vəfat etmişdir. O bir çox əsərlər yazmışdır:

“Calib əs-surur va salib əl-ğurur fil-muhadarat” adlı kitabı, Cəlaləddin Dəvvaninin “İsbət əl-vacib” əsərinə “Şərh risalət isbət əl-vacib lil-Dəvvani” adlı əsərinə “Təliqat ələ əl-Kəşaf va təfsir əl-Beydavi” adlı təliqatı شرح رسالة إثبات الواجب للدواني, böyük təfsir alimi Beydavinin “Ənvarut-Tənzil va Əsrarut-Təvil” adlı əsərinə “Təliqat ələ əl-Kəşaf va təfsir əl-Beydavi” adlı təliqatı شرح تعليقات على الكشاف وتفسير, XII əsrdə Buxarada yaşamış fiqh alimi Məhəmməd Hənəfi əl-Marqınanini “əl-Hidayə” əsərinə “ət-Təlvih əl-Hidayə” التلويح الهداية, XIII əsr Hənəfi fiqh alimi Sədr əş-Şəriə əl-Əvvəlin “Viqayə ər-Rivayə fi-məsaili əl-Hidayə” əsərinə “Şərh əl-Viqayə li-Sədr əş-Şəriə” شرح الوقاية, XIII əsr Hənəfi fiqh alimi Sədr əş-Şəriə əl-Əvvəlin “Viqayə ər-Rivayə fi-məsaili əl-Hidayə” əsərinə “Şərh əl-Viqayə li-Sədr əş-Şəriə” شرح الوقاية adlı şərh və Ədudəddin Əbdürrəhman bin Əhməd əs-Siddiqi əl-İcinin “Ədəb əl-bəhs” əsərinə, “Şərh ədəb əl-bəhs” شرح آداب البحث [3, III, s.601; 9, II, s.236].

Məhəmməd Hənəfi Qarabaği Təbrizi (942/1535) XIV əsrdə yaşamış Ədudəddin əl-İcinin (1281-1355) polemikanın aparılması üsullarına həsr etdiyi “Ədəbu-l-bəhs” əsərinə mükəmməl bir şərh yazmış və onu “Şərh ədəb əl-bəhs” adlandırmışdır. Qarabağının yazdığı “Şərh ədəb əl-bəhs” əsəri bəzi mənbələrdə “əl-Hənəfiyyə” adı ilə də məşhur olmuş və Şərqdə böyük şöhrət qazanmışdır.

Bu əsərdən XX yüzilliyin əvvəllərinə qədər mədrəsələrdə ritorikaya dair bir tədris vəsaiti kimi geniş surətdə istifadə olunmuşdur. Məhəmməd Qarabaği Təbrizinin (942/1535) “Şərh ədəb əl-bəhs” əsəri Azərbaycanda da geniş şəkildə yayılmışdır. Hal-hazırda AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda Məhəmməd Qarabaği Təbrizinin (942/ 1535) “Şərh ədəb əl-bəhs” əsərinin 100-dən artıq əlyazma nüsxəsi mühafizə olunur. Həmçinin bu əsərin dünyanın bir çox kitabxana, muzey və əlyazmalar xəzinələrində nüsxələri mühafizə olunur. Şərq əlyazmaları kataloqlarında bu nüsxələr haqqında məlumatlar bəzən geniş, bəzən də qısa şəkildə verilmişdir. Araşdırmamız nəticəsində Türkiyənin "Adana İl Halk Kütüphanası və muzeyi"ndə əsərin XVI-XVII əsrlərdə köçürülmüş 9, İranın "Mərgəşi kitabxanası"nda 4, Yəmənənin “əl-Əhqaf” kitabxanasında 3, Özbəkstan Elmlər Akademiyasının Şərqşünaslıq İnstitutunun kitabxanasında XVII əsrdə köçürülmüş bir, Tiflisdə “Kekelidze” adına əlyazmalar İnstitutunda XVIII-XIX əsrlərdə köçürülmüş 9, Sankt Peterburqda Şərqşünaslıq İnstitutunda XVI-XIX əsrlərdə köçürülmüş 25, Belqradda, Sarayevoda Kitabxanasında XVI-XIX əsrlərdə köçürülmüş 2, Almaniyanın Berlin kitabxanasında XVI-XVIII əsrlərdə köçürülmüş 2 nüsxələri mühafizə olunduğunu müəyyənləşdirmişik [11,s.30-32;12,s.5296-5297]. Mərhum professor Zakir Məmmədov “Azərbaycan fəlsəfəsi tarixi” kitabında verdiyi məlumata görə Məhəmməd Qarabağının bu şərhinin əski çap nüsxəsi 1907-ci ildə Temirxan şurada çapdan çıxmışdır [13,s.276].

Məhəmməd Qarabağının bu şərhinə bir sıra Şərq alimləri haşiyələr yazmışlar. Həmin haşiyələrdən biri də Azərbaycan alimi Mir Əbi-l-Fəth Ərdəbili Mir Əbilfəth Məhəmməd bin Əmin Əl-Səidi Əl-Ərdəbili (875/1470) məxsusdur. XV əsrdə yaşamış Mir Əbul-Fəth Ərdəbili kəlam, ilahiyatçı və riyaziyyatçılardan idi. Türk riyaziyyatçı və astronom Səlahəddin Musa Qazizadə Ruminin tələbəsi olmuşdu. O, bir sıra əsərlərin müəllifidir: “Haşiyə ələ Şərhir-Risalətil-Adudiyyə fi Adabil-Bəhs”, “Haşiyə ələ Şərhil işkalat-Təsis fil-Həndəsə”, “Haşiyə ələ Kuçək”, “Risalə fi Məqulatil-Əşr”, “Haşiyə ələ Şərhi Təbrizi”, “Haşiyə ələ Qısmul Məntiq” [3, III.s. 142; 9, II.s. 207].

Məhəmməd əs-Səidi Ərdəbili, Qazizadə Rumi Şəmsəddin Məhəmməd ibn Əşrəf əs-Səmərqəndinin həndəsəyə aid olan “Əşkalu Təsis fil-Həndəsə” adlı əsərinə şərh yazmış, Mir Əbul-Fəth Ərdəbili isə bu şərhə haşiyə yazmışdır. Məhyəddin Məhəmməd Qarabağının “Şərh ədəb əl-Bəhs əl-İci” adlı şərhinə, Mir Əbul-Fəth Ərdəbili haşiyə yazmış və onu “Haşiyə ələ şərh ədəb əl-Bəhs əl-İci” adlandırmışdır. Bəzi mənbələrdə əsərin adı “Haşiyə ələ Şərhir-Risalətil-Ədudiyyə fi Adabil-Bəhs” kimi də verilir [14,s.806-607]. AMEA Əlyazmalar İnstitutunda “Haşiyə ələ Şərhir-Risalətil-Ədudiyyə fi Adabil-Bəhs” əsərinin XVI-XIX əsrlərdə köçürülmüş 30-a qədər nüsxəsini aşkarlamış [4, I. s.82-89]. Bu əsərin iki əlyazma nüsxəsi mətnşünas alim Əbdülqəni Əfəndi Nuxəvi Xalisəqarızadənin kolleksiyasında A-100, B-6713 şifri altında mühafizə olunur [15,s.139-140].

AMEA Əlyazmalar İnstitutunda “Haşiyə ələ Şərhir-Risalətil-Adudiyyə fi Adabil-Bəhs” əsərinin ən qədim nüsxəsi B-8674 şifrəli əlyazmasıdır. Əlyazma məcmuənin 97b-121b vərəqlərini əhatə edir. Həmin əsər katib Hidayət bin Məhəmməd bin Can bin Əhməd tərəfindən 1056/1646-cı ildə köçürülmüşdür.

Nəticə

Orta əsrdə yaşamış Abdurrəhman bin Əhməd bin Abdulğaffar bin Əhməd əl-İci aş-Şirazi aş-Şafinin həyatı haqqında ilkin olaraq məlumat vermişik. “Ədəb əl-bəhs” əsərinin dünya kitabxanalarında, AMEA Əlyazmalar İnstitutunda, saxlanan nüsxələri və onlara Azərbaycanlı alimlərdən, Məhəmməd Hənəfi Qarabaği Təbrizi (942/1535), Məhyəddin Məhəmməd bin Məhəmməd bin Məhəmməd əl-Bərdəi ət-Təbrizi əl-Hənəfi (927/1521), Mir Əbi-l-Fəth Ərdəbilinin (875/1470) həyatı, yaradıcılıqları, yazdıqları şərh və haşiyələrdən söhbət açmışıq.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. Ahmet Ateş İci Adudüddin. TDVİA V/2. İstanbul.
2. Ahmet Özel Hanefi Fıkıh Alimleri, Ankara, 1990.
3. عمر رضا كحاله، معجم المؤلفين ٤-١، بيروت، الجزء الثالث، ٩٥٠ ص، الجزء الرابع ٥٨١.
4. Каталог арабских рукописей. Академия Наук Азербайджанской ССР Республиканский рукописный фонд. Том 1. Баку, «ЭЛМ», 1984.
5. Семенова А.А. Собрание восточных рукописей Академии Наук Узбекской ССР, под редакцией и при участии проф.А.А.Семенова. I-XXX, Ташкент, 1952-1967.
6. حاجی خلیفہ و بکاتب چلبی کشف الظنون عن اسامی الکتب و الفنون، جلد ١-٢، الجلد الاول، ٩٣٨+٤٨، الجلد الثاني، ٢٠٥٦ ص. استنبول ١٩٤١-١٩٤٣.
7. Əski çap kitabları kataloqu III cild, ərəbdilli kitablar. Tərtib edən və ön sözün müəllifi Kamandar Şərifli. “Nurlan” Bakı – 2010.
8. www.ehlitevhid.com/kitab/Azəri-Alimleri.pdf Nəsirov
9. اسماعيل پاشا البغدادي، هداية العارفين، استانبول، ١٩٥١، الجلد الاول، ٨٤٠ ص، الجلد الثاني، ٥٧٤+١١٦، ١٩٥٥.
10. Şəmsəddin Sami. Qamus əl-ələm. V, İstanbul, 1316.
11. Şirinova R. “Məhəmməd Qarabaği və onun “Şərh ədəbil-bəhs” əsərinin dünya

əlyazmaları xəzinəsində nüsxələri". AMEA Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu "Azərbaycan əlyazmaları dünya kitabxanalarında" mövzusunda II Beynəlxalq elmi-nəzəri konfransın materialları 2017-ci il.

12. Ahlwardt W. Verzeichniss der Arabischen handschriften der Königlichen bibliothek zu Berlin, I-X, Berlin, 1887-1899.

13. Məmmədov Zakir. Azərbaycan fəlsəfəsi tarixi. Bakı – İrşad -1994

14. Rieu, Charles. Catalogue of the Arabic Manuscripts in the British Museum, Reprint, Osnabrück, 1978.

15. Şərifli K. Əbdülqəni Əfəndi Nuxəvi Xalisəqarızadə Kitabxanasının Kataloqu. I c. Bakı, Nurlan, 2009.

Рубаба Ширинова

Комментарии азербайджанских ученых к произведению "Адаб аль-бахса"

Адуаддина Аль-Иджина

Ахмед ал-Иджи аш-Ширази, живший в Средние века, изучал калам, усул и грамматику. Он родился в 680/1281 году недалеко от города Иджи. Будучи выдающимся мыслителем, он написал целый ряд произведений: «Ар-рисале ал-арабийе фи ал-вадийе», «Ал-мувагиф фи эльм ал-калам», «Рисале фи эльм ал - ахлаг», «Талигат мутафсир ал-Джурджани», «Лил-мувагиф фи эльм ал-калам», «Адаб бахс ал-адудийа» и многие другие. Хафиз Ширази в своём «Диване Хафиза» назвал его одним из пяти самых выдающихся личностей Персии, назвав его и падишахом падишахов знаний.

На известное сочинение Абуаддина ал-Иджи «Абад ал-бахс» написаны десятки комментариев и глосс.

Такие азербайджанские учёные, как Мухаммед Ханафи Гарабаги Табризи (1942 /1535) Махйаддин Мухаммед бин Мухаммед ал- Бардаи ат-Табризи ал-Ханафи (927/ 1521) написали комментарии, а Мир Аби-и-Фатх Ардабилли (875/1470)-глоссу на этот труд.

Ключевые слова: *kelam , наука. медресе, комментарии, глосса*

Rubaba Shirinova

Comments of Azerbaijani scientists on the work "Adab al-bahsa" Aduaddin al-Idji

Ahmed al-Idji al-Shirazi, who lived in the Middle ages, studied Kalam, usul and grammar. He was born in 680/1281 near the city of Idji. Being a great thinker, he wrote a number of works: "Ar-Risale al Arabia fi al-wadia", "Al-muwayh fi elm al-Kalam", "Risale fi elm al-akhlag", "Maligat of mutahir al-Jurjani", "Lil' muwahid fi elm al-Kalam", "Bachs Adab al-abdia" and many others. Hafiz Shirazi in his "Divan of Hafiz " named him one of the five most prominent personalities of Persia, calling him also the padishah of the padishahs of knowledge.

Dozens of comments and glosses have been written on the famous work of Abudaddin al – Idji "Abad al – bahs".

Such Azerbaijani scientists as Muhammad Hanafi, Garabaghi Tabriz (1942 /1535) Mahaddin Muhammad beamammed al-Barda-Tabriz al-Hanafi (927/ 1521) wrote comments, Mir abi Fath Ardabilli (875/1470) –a gloss on this work.

Key words: *kelam, science. madrasah, comments, gloss*

Redaksiyaya daxilolma tarixi: 17.04.2020

Çapa qəbul olunma tarixi: 01.06.2020

Filologiya üzrə elmlər doktoru, professor

Kamandar Şərifov tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.